

Ks. MARIAN ZDZISŁAW STEPULAK ¹

AM PŁOCK

WSPÓŁCZESNA RODZINA W POLSCE W UJĘCIU SYSTEMOWYM

Treść: Wstęp; 1. Definicje rodziny; 2. Koncepcja systemu rodzinnego; 3. Właściwości systemu rodzinnego; 4. Socjologiczne uwarunkowania współczesnego systemu rodzinnego; Zakończenie; Streszczenie; Summary: *Modern family in Poland from a systemic perspective*. Bibliografia.

Słowa kluczowe: rodzina, system rodzinny, właściwości systemu rodzinnego, socjologiczne uwarunkowania rodziny.

Keywords: family, family system, properties of the family system, sociological conditions of the family.

Wstęp

Współcześnie istnieje wiele różnych, czasami sprzecznych ze sobą definicji rodziny. Wśród nich na czoło wysuwa się systemowa koncepcja rodziny, zaawansowana pod względem merytorycznym i dostarczająca precyzyjnych kryteriów do naukowych interpretacji. W związku z tym rodzi się pytanie jakie są definicje rodziny, a w ich kontekście - jakie jest systemowe rozumienie rodziny? Ponadto, jakie jest zastosowanie takiego ujęcia do współczesnej rodziny w Polsce? Po prezentacji różnych definicji rodziny, omówię system rodzinny i jego główne cechy. Na koniec przeanalizuję socjologiczne uwarunkowania systemu rodzinnego w Polsce.

¹ Autor, prezbiter diecezji siedleckiej, dr hab., prof. Akademii Mazowieckiej w Płocku. Pracuje w Zakładzie Psychologii na Wydziale Humanistycznym i Informatyki Akademii Mazowieckiej w Płocku. Prowadzi także poradnictwo psychologiczne i pastoralne. ORCID: 0000-0002-5144-9217. Kontakt e-mail: m.stepulak@mazowiecka.edu.pl; adres: Akademia Mazowiecka w Płocku, Wydział Nauk Humanistycznych i Informatyki, ul. Gałczyńskiego 28, 09-400 Płock.

1. Definicje rodziny

Dawniej rodzinę definiowano w kontekście więzi instytucjonalnych pomiędzy małżonkami oraz pomiędzy rodzicami i dziećmi (pokrewieństwo biologiczne, wspólne zamieszkanie). „Współczesne definicje preferują emocjonalną i uczuciową bliskość oraz dobrowolność relacji, bez względu na instytucjonalny status więzi czy pokrewieństwa biologicznego. Odchodząc od tworzenia jednej definicji rodziny, a odpowiadając na pytania, kim jest rodzina, jaka jest jej wartość w życiu człowieka, należałoby raczej spojrzeć na rodzinę i scharakteryzować ją jako grupę: społeczną, środowisko wychowawcze, instytucję wychowania i wspólnotę osób”². Rodzina jako naturalna wspólnota osób jest przede wszystkim środowiskiem wychowawczym, które oddziałuje w sposób zamierzony, jak też samorzutnie, o charakterze pozytywnym, prowadzącym do rozwoju. „Dziecko, uczestnicząc w codziennych, naturalnych sytuacjach życia, w bezpośrednich interakcjach między członkami rodziny; przyswaja podstawową wiedzę o świecie, określony system wartości, norm moralnych, poznaje sposoby zaspokojenia i rozwoju własnych potrzeb, zdolności, zainteresowań. W środowisku wychowawczym rodziny odbywa się proces dwustronnego komunikowania się między małżonkami, rodzicami a dziećmi, rodzeństwem”³.

Rodzina - w nauczaniu papieża Jana Pawła II - to źródło życia i pokoju dla ludzkości, zespół międzyosobowych wartości takich jak: oblubieńczość, ojcostwo, macierzyństwo, synostwo, braterstwo, wzajemna pomoc, współdziałanie, wsparcie⁴.

Można wyróżnić następujące rodzaje definiowania rodziny:

- strukturalny, w którym uwzględnia się skład rodziny, członkostwa, związek biologiczny lub adopcję, relacje rodzice – dziecko, małżeństwo jako związek mężczyzny i kobiety, którzy wspólnie zamieszkują lub jeden rodzic z dzieckiem (dziećmi);
- inkluzywny, który podkreśla doniosłość relacji między członkami rodziny; więź rodzinną, także w związkach alternatywnych, pary kohabitacyjne oraz homoseksualne;
- uniwersalny, uwzględniający różnorodność związków, form małżeńsko-

² J. IZDEBSKA, *Rodzina*, w: K. CHAŁAS, A. MAJ (red.), *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, Radom 2016, s. 958.

³ *Tamże*, s. 958.

⁴ JAN PAWEŁ II, Posynodalna adhortacja *Familiaris consortio*, Watykan 1981; JAN PAWEŁ II, *Mężczyznę i kobietą stworzył ich*, Lublin 1994; JAN PAWEŁ II, List do rodzin *Gratissimam sane*, Poznań 1995; JAN PAWEŁ II, Encyklika *Evangelium vitae*, Watykan 2003.

rodzinnych: formalnie zawartych i nieformalnych struktur;

- funkcjonalny, koncentrujący się na funkcjach i celach rodziny oraz stopniu zaspokajania potrzeb domowników⁵.

Podstawowym aspektem naukowej refleksji nad rodziną jest jej życie codzienne. Fundamentem rodziny jest małżeństwo. Małżonkowie bowiem tworzą szczególne warunki rozwoju dla wszystkich członków systemu rodzinnego, które sprzyjają zaspokajaniu ich potrzeb, przede wszystkim potrzebę poczucia bezpieczeństwa, przynależności (miłości, czułości, przyjaźni)⁶, zrozumienia, szacunku i uznania płynącego od osób najbliższych⁷.

Małżeństwo jako instytucja jest ciągle akceptowana przez Polaków. Badania naukowe ukazują obraz polskiego społeczeństwa, które w swoich deklaracjach stawia na najwyższej pozycji życie małżeńskie i rodzinne. Jednakże w codziennym życiu coraz częściej dochodzi do rozpadu związków małżeńskich. Następuje upowszechnianie przekonania, iż w relacjach interpersonalnych z małżonkiem należy osiągnąć satysfakcję osobistą, która jest o wiele ważniejsza od trwałości małżeństwa⁸. Uwzględniając tę prawidłowość małżonkowie dokonują bilansu i oceny zysków oraz strat wynikających z dalszego trwania w małżeństwie. „W przypadku kiedy ten bilans wskazuje na ujemne saldo, pojawia się decyzja o przerwaniu i definitywnym zakończeniu małżeństwa. Na straży trwałości małżeństwa nie stoją już wzajemne zobowiązania zakorzenione w normach oraz wartościach, ale w grę wchodzi subiektywne oceny odnoszące się do jakości związku małżeńskiego”⁹.

Autentyczna komunია osób – mężczyzny i kobiety – ich miłość, prowadzi wprost do przymierza małżeńskiego, które oznacza nieodwołalną i stałą zgodę. Przymierze rozumiane jako nierozzerwalna komunია rodzi się z wzajemnego oddania się mężczyzny i kobiety, z potrzeby jedności i całkowitej łączności. Trwałość takiego przymierza uwarunkowana jest dobrem dzieci¹⁰. Specyfika życia małżeńskiego polega na tym, że miłość podąża do zapewnienia trwania związku, do jego dalszego rozwoju. Małżonkowie muszą mieć przekonanie, iż nie egzystują

⁵ J. IZDEBSKA, *Rodzina*, s. 960.

⁶ M.Z. STEPULAK, *Teologiczne i pastoralne uwarunkowania postaw wobec małżeństwa i rodziny w świetle badań studentów*, „Warszawskie Studia Teologiczne” XXXIII (2020), nr 2, s. 72.

⁷ Z. CHODKOWSKI, *Determinanty wzmacniające rodzinę w opiniach studentów Uniwersytetu Rzeszowskiego*, w: A. ŚNIEGULSKA, M. URBAŃSKA, W. WALC (red.), *Lwowsko-Rzeszowskie Zeszyty Naukowe. Rodzina-kultura-wychowanie. Uwarunkowania i konteksty*, Lwów-Rzeszów 2019, s. 96.

⁸ M.Z. STEPULAK, *Teologiczne i pastoralne uwarunkowania*, s. 72.

⁹ A. ŻUREK, *Instytucjonalny wymiar życia rodzinnego*, w: J. KACZMAREK (red.), *Między socjologią a filozofią i teologią*, Poznań 2019, s. 88.

¹⁰ *Tamże*, s. 252.

tylko dla siebie, ale ich miłość ma charakter odpowiedzialnie płodny. Rodzice realizują fundamentalny cel, jakim jest przekazanie miłości własnemu potomstwu. Miłość, jaką rodzice dają swoim dzieciom, jest bezinteresowna, ofiarna, ale przede wszystkim służebna¹¹. W strukturę małżeńskiego aktu z natury wpisana jest możliwość poczęcia dziecka. „Każdy akt małżeński, w którym mężczyzna i kobieta oddają się sobie wzajemnie w darze swojego ciała, jest z samej swojej istoty, poprzez właściwą sobie strukturę i celowość tego aktu, otwarty na to, co w logikę tego właśnie daru jest włączone: dar nowego ludzkiego życia”¹².

Z psychologicznego punktu widzenia miłość małżeńska zakłada wyłączność i intymność, na którą składają się takie czynniki, jak:

- wzajemne zrozumienie;
- wymiana intymnych informacji;
- przekonanie, iż można liczyć na niego w potrzebie;
- uważanie partnera za istotny element własnego życia;
- pragnienie dbania o dobro partnera;
- dawanie i otrzymywanie uczuciowego wsparcia;
- wzajemne dzielenie się przeżyciami i dobrami, tak duchowymi, jak i materialnymi;
- przeżywanie szczęścia w obecności partnera i z jego powodu;
- szacunek do partnera¹³.

Człowiek religijny i uduchowiony za małżeństwo uważa wyłącznie związek zawarty przed obliczem Boga jako sakrament małżeństwa. „Sakrament małżeństwa to przymierze zawarte między ochrzczoneymi, mężczyzną i kobietą, którzy tworzą wspólnotę życia i miłości, ukierunkowaną na dobro małżonków oraz poczęcie, zrodzenie i wychowanie potomstwa. Bóg jest Stwórcą tak pojmowanego małżeństwa. Jest ono wpisane w samą naturę mężczyzny i kobiety, którzy pochodzą od Stwórcy. Małżeństwo zatem nie jest instytucją czysto ludzką, ponieważ pochodzi od samego Boga, który stwarza człowieka z miłości i do miłości”¹⁴. Sakramentalność związku małżeńskiego osiąga wtedy swoją pełnię, gdy jest ono zawarte w sposób instytucjonalny w Kościele na fundamencie chrztu i żywej wiary, a także w świadomym zjednoczeniu z Chrystusem. Małżeństwo

¹¹ M.Z. STEPULAK, *Relacyjny wymiar rozwoju osobowego w systemie rodzinnym*, Lublin 2010, s. 251.

¹² C. RITTER, *Etos odpowiedzialnego rodzicielstwa*, w: E. DUDZIAK, A. DELUGA (red.), *Naturalne planowanie rodziny. Wybrane zagadnienia*, Szczecinek 2006, s. 25.

¹³ R.J. STERNBERG, *A triangular theory of love*, „Psychological Review” 93 (1986), s. 119-135.

¹⁴ M. OZOROWSKI, *Sakrament małżeństwa*, w: TENŻE (red.), *Słownik małżeństwa i rodziny*, Warszawa-Łomianki 1999, s. 415.

staje się formą realizacji Kościoła i źródłem Bożej łaski dla małżonków¹⁵.

„W Kościele katolickim szafarzami sakramentu małżeństwa są narzeczeni; kapłan natomiast jest urzędowym świadkiem, przyjmuje zgodę małżeńską i udziela błogosławieństwa w imieniu Kościoła”¹⁶. Ślub kościelny w zdecydowany sposób różni się od kontraktu cywilnego, który zawierany jest w Urzędzie Stanu Cywilnego. Pierwszy rodzaj związku ma naturę sakramentalną, drugi zaś stanowi formę państwowej regulacji w kontekście decyzji o określonych skutkach społecznych. Aktualnie w Polsce na mocy konkordatu, ślub zawarty w Kościele, zgłoszony do USC, uzyskuje status małżeństwa w świetle prawa państwowego¹⁷.

Zdarza się, iż osoby po ślubie kościelnym zwracają się do trybunałów kościelnych o orzeczenie nieważności ich małżeństwa. Wiele przypadków orzeczenia nieważności wynika z zaistnienia przeszkód kanonicznych. Strony procesowe nie są również w stanie realizować przymierza małżeńskiego z powodu niedojrzałości psychologicznej, która wynika m.in. z:

- braku identyfikacji z własną płcią;
 - braku zinterioryzowanej hierarchii wartości;
 - braku zaangażowania adekwatnego do wieku;
 - braku umiejętności odpowiedzialności nie tylko za siebie, ale również za tych, z którymi pozostaje się w relacjach
- braku wglądu w siebie;
 - braku umiejętności planowania, przewidywania, racjonalnego rozwiązywania problemów;
 - braku zdolności do podejmowania autonomicznych decyzji;
 - braku umiejętności wyrażania uczuć¹⁸.

Trybunały kościelne orzekają nieważność małżeństwa, natomiast sądy cywilne unieważniają małżeństwa, udzielając rozwodu.

2. Koncepcja systemu rodzinnego

Według jednej z definicji rodzina to naturalny system. „System” oznacza skomplikowany układ strukturalny, który składa się z wzajemnie powiązanych

¹⁵ M.Z. STEPULAK, *Relacyjny wymiar rozwoju osobowego*, s. 74.

¹⁶ B. MIERZWIŃSKI, *Małżeństwo*, w: R. KAMIŃSKI, W. PRZYGODA, M. FIAŁKOWSKI (red.), *Leksykon teologii pastoralnej*, Lublin 2006, s. 449-450.

¹⁷ *Tamże*, s. 451.

¹⁸ S. STEUDEN, *Zadania psychologa w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, w: Z. PŁUŻEK (red.), *Psychologia pastoralna*, Kraków 1991, s. 202-227; M.Z. STEPULAK, *Konflikt małżeński u osób ubiegających się o orzeczenie nieważności małżeństwa w trybunale kościelnym w świetle psychologicznej analizy ekspertyz sądowych*, w: A. ŚNIEGULSKA, M. URBAŃSKA, W. WALC (red.), *Lwowsko-Rzeszowskie Zeszyty Naukowe. Rodzina-kultura-wychowanie. Uwarunkowania i konteksty*, Lwów-Rzeszów 2019, s. 77.

jednostek składowych. W tym kontekście rodzina - jako naturalny system – jest specyficznym układem więzi wewnętrznych zachodzących pomiędzy małżonkami, rodzicami i dziećmi oraz między rodzeństwem¹⁹. „Rodzina jako system naturalny jest grupą, której nie można w żaden sposób zastąpić. Jest ona systemem względnie otwartym i bardzo dynamicznym. Można już o tym mówić na poziomie życia organicznego, kiedy to system utrzymuje się przy życiu mimo ciągłej wymiany swych składników”²⁰. Funkcjonalny system rodzinny wyróżnia się tym, iż:

- całość jest czymś więcej niż sumą jej elementów;
- zasady są jawne i negocjowalne;
- jest dynamiczny, co znaczy, że ciągle szuka otwartości i możliwości rozwoju przystosowując się do napływających informacji i występującego stresu;
- gdy poziom niepokoju – związany ze zjawiskami interpersonalnymi i intrapsychicznymi – jest niewielki, to wtedy automatycznie zaczynają działać siły związane z procesem wyodrębniania się;
- równowaga pomiędzy wspólnotą a odrębnością opiera się na wzajemnym szacunku²¹.

System rodzinny jest naturalnym środowiskiem narodzin i rozwoju osoby ludzkiej. W tym rozumieniu rodzice mają nie tylko prawo, ale również obowiązek wychowania dzieci. Dla realizowania tego zadania, niezbędna jest ich świadomość poszanowania godności osobowej własnych dzieci²². „Rodzina, szczególnie zaś rodzina chrześcijańska, będąca Kościołem domowym, ma do spełnienia wobec młodych pokoleń w posłannictwie wychowawczym dotyczącym dziedziny moralności niezastąpioną rolę. Jej podjęcie i zrealizowanie możliwe jest tylko przy rozpoznaniu Bożego wezwania płynącego zarówno z porządku natury, jak i nadprzyrodzonego obdarowania”²³.

Doniosła dla adekwatnego funkcjonowania systemu rodzinnego jest religia, wiara religijna. Współcześnie jednak musi ona być na nowo odczytana. W wielu sferach codziennego życia małżonkowie i dzieci napotykają wciąż nowe przeszkody i trudności, które mogą przyjmować następujące formy: nieporozumienia, odczuwana dotkliwie samotność w życiu pod jednym dachem, agresja i przemoc domowa. W tym kontekście poszczególni członkowie systemu rodzinnego biorą

¹⁹ M.Z. STEPULAK, *Podjęcie systemowe we współczesnej psychologii polskiej*, Lublin 1995; B. SIDOR, *Psychospołeczne aspekty funkcjonowania młodzieży mającej rodzeństwo z niepełnosprawnością umysłową*, Lublin 2005, s. 15.

²⁰ M.Z. STEPULAK, *Relacyjny wymiar rozwoju osobowego*, s. 233.

²¹ J. BRASHAW, *Zrozumieć rodzinę*, Warszawa 1994, s. 74.

²² W. RZEPA, *Wychowanie chrześcijańskie w rodzinie*, w: A. TOMKIEWICZ, W. WIECZOREK (red.), *Rodzina jako Kościół Domowy*, Lublin 2010, s. 389.

²³ *Tamże*, s. 393.

odpowiedzialność za swoją wiarę. „Wymaga to niejednokrotnie postaw heroiczych w myśleniu i działaniu, które się wyrażają w postaci wytężonego zmagania się z trudnościami, rezygnacji z własnych upodobań, przełamywania siebie, aby zostać wiernym Chrystusowi. Trudności te mogą mieć charakter materialny, kulturowy, mogą dotyczyć hierarchii wartości, wychowania czy kwestii duchowych”²⁴. Rodziny otrzymują dzisiaj wiele propozycji na życie małżeńskie i rodzinne. Jednakże jest to często związane z rezygnacją z norm i zasad religijnych. W niniejszej sytuacji coraz częściej notuje się takie zjawiska jak: rozwody, tworzenie nieformalnych i alternatywnych związków, przyjmowanie sakramentu małżeństwa bez żywej wiary oraz odrzucanie norm moralnych, które stoją na straży adekwatnego współżycia małżeńskiego i nadającego mu ludzki i chrześcijański kształt²⁵. „W mentalność polskich rodzin wkrada się też przesłanie kultury śmierci: upowszechniany jest model gwałtu i przemocy, oddzielony od miłości seks i obłudnie nieskrępowana niczym wolność gardząca moralnością”²⁶.

3. Właściwości systemu rodzinnego

W świecie istnieje wiele systemów naturalnych. Rodzina zaś jest podstawowym systemem naturalnym, na który składa się specyficzny układ więzi wewnętrznych zachodzących pomiędzy małżonkami, rodzicami i dziećmi oraz między rodzeństwem²⁷. Ten układ więzi oddaje charakter wymiaru relacyjnego w systemie rodzinnym. Pojęcie systemu rodzinnego wywodzi się od twórcy ogólnej teorii systemów, Ludwiga von Bertalanffy`ego. Określał on bowiem system jako skomplikowany układ strukturalny, złożony ze wzajemnie powiązanych jednostek składowych²⁸. W tym kontekście można mówić o pewnych właściwościach systemów naturalnych, w tym także systemu rodzinnego.

Jedną z podstawowych właściwości systemu jest zasada równowagi sił. Rodzą się tutaj dwie wielkie siły: w kierunku odrębności oraz w kierunku bycia razem. Rodzina jako system rozwija się i zmienia, przy równoczesnej tendencji do zachowania równowagi. Takie dążenie do homeostazy służy rodzinie do ochrony systemu oraz do utrzymania jej własnej tożsamości²⁹. Zgodnie z zasadą homeostazy

²⁴ W. WIECZOREK, *Znaczenie życia sakramentalnego w duchowym rozwoju rodziny*, w: J. GORBANIUK, B. PARYSIEWICZ (red.), *Rodzina wobec współczesnych wyzwań społeczno-kulturowych*, Lublin 2009, s. 154

²⁵ M.Z. STEPULAK, *Teologiczne i pastoralne uwarunkowania*, s. 76.

²⁶ M. BRZEZIŃSKI, *Religijno - moralne życie rodziny w obliczu przemian społecznych*, w: J. KOPEREK (red.), *Rodzina europejska*, Lublin 2011, s. 88.

²⁷ B. SIDOR, *Psychospołeczne aspekty funkcjonowania młodzieży*, s. 15.

²⁸ L. v. BERTALANFFY, *Robots. Men and Minds*, New York 1967, s. 69; por. M.Z. STEPULAK, *Podejście systemowe we współczesnej psychologii polskiej*, Lublin 1995, s. 54-59.

²⁹ M.Z. STEPULAK, *Relacyjność systemu rodzinnego*, „Roczniki Teologiczne” 54 (2007), z. 10, s. 111.

rodzinnej, członkowie systemu rodzinnego starają się zachować równowagę i stałość we wzajemnych relacjach. Jeśli równowadze rodzinnej zagraża destabilizacja, to wszyscy członkowie rodziny podejmują działania, aby ją utrzymać.

Inną, równie ważną, cechą systemu rodzinnego jest jego zdolność do przystosowywania się do różnych warunków życia. Zmiana miejsca zamieszkania rodziny może się wiązać z koniecznością sprostania nowym wymaganiom. Kurczone trzymanie się starego sposobu funkcjonowania rodziny może okazać się w tej sytuacji niewłaściwe. System rodzinny, poza istotną dla siebie właściwością polegającą na kultywowaniu stałych i niezmiennych zasad i norm swego funkcjonowania, powinien także wykazywać się elastycznością. Teoretycy o podejściu systemowym do rodziny zgodni są co do tego, że prawidłowo funkcjonujący system rodzinny powinien cechować się równowagą tendencji do zmiany oraz tendencji do zachowywania stałości. Mogą oczywiście pojawiać się takie sytuacje lub chwile w życiu rodziny, w których jedna z tych wymienionych powyżej tendencji będzie dominować³⁰.

Specyficzną właściwością systemu rodzinnego jest jego zdolność adaptacji do wydarzeń typowych dla procesów rozwojowych, np. narodziny lub odejście kogoś z członków rodziny. Radykalna zmiana oznacza zatem modyfikację ogólnych zasad kierujących systemem oraz zasad określających współistnienie poszczególnych elementów³¹. Dzieje się tak np. w sytuacji, kiedy dorosłe dzieci odchodzą i zakładają własne rodziny, rodzice zaś przystosowują się do zaistniałej pustki. Zmieniają się więc zasady odnoszące się do relacji pomiędzy rodzicami a dziećmi, dorosłe dzieci zaś stają się bardziej partnerami rodziców³². Każda rodzina, jako naturalny system, wytwarza powoli autonomiczny, niepowtarzalny styl życia, na który składa się wiele czynników oraz sposób okazywania uczuć³³.

Kolejną interesującą prawidłowością systemu rodzinnego jest z jednej strony to, że rodzina musi odpowiadać zmianą wewnętrzną na wciąż nowe okoliczności zewnętrzne, z drugiej zaś – wypracować własną tożsamość. Tożsamość rodziny jest zabezpieczona przez dwa systemy podtrzymujące układ zasad i reguł rodzinnych. Jeden z nich to system uniwersalnych zasad dotyczących tego, w jaki sposób rodzina ma być zorganizowana, drugi – to system utrzymujący

³⁰ I. NAMYSŁOWSKA, *Terapia i rodzina*, Warszawa 1997, s. 33-36.

³¹ *Tamże*.

³² L. DROŹDŻOWICZ, *Ogólna teoria systemów*, w: B. DE BARBARO (red.), *Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny*, Kraków 1997, s. 9-18.

³³ T. GAŁKOWSKI, *Więź dziecka autystycznego z rodziną*, w: M. CHODKOWSKA (red.), *Człowiek niepełnosprawny*, Lublin 1994, s. 77.

stałość rodzinnych norm i reguł dotyczących zachowania się członków rodziny³⁴. W każdym systemie rodzinnym istnieje bardzo silna i zarazem naturalna potrzeba utrzymywania jak najdłużej ustalonych reguł, ponieważ na zbyt duże zmiany reaguje on zdecydowanym oporem. Struktura rodziny musi być przygotowana do zmian, ponieważ ciągle pojawiają się nowe wydarzenia i zmuszają ją do przystosowania się. W takiej sytuacji system rodzinny musi być zdolny do wytwarzania nowych wzorów i typów relacji interpersonalnych, nie trzymając się sztywno tego, co realizowane było dotychczas³⁵.

Nie można przy tym pominąć właściwości systemu rodzinnego, jaką jest zasada niepodzielnej i zupełnej integralności wewnętrznej (spoistości systemu)³⁶. Integralność wewnętrzna jest fundamentalną właściwością systemu, wskazuje bowiem na nieustanny proces scalania, wiązania systemu w jedność. Właściwość tę można by uznać za równoznaczną z określeniem spoistości systemu. Tak rozumiana integracja oznacza proces nieustannego, ciągle trwającego tworzenia całości z części. Należy podkreślić, iż powyższa zasada zakłada inną podstawową właściwość systemu, jaką jest organizacja. Zasada niepodzielnej i całkowitej integralności wewnętrznej systemu jest przeciwstawna do zasady fizycznej sumowalności³⁷. Oznacza to, że chodzi o takie zjawisko, w którym każdy element zależy tylko do siebie samego, a cały zestaw elementów jest tylko sumą fizyczną wariacji jego elementów. Z powyższą zasadą łączy się jeszcze inna właściwość, zwana progresywną segregacją (mechanizacją). Polega ona na tym, iż w systemie rodzinnym dokonuje się wraz z upływem czasu obniżanie się stopnia wzajemnego oddziaływania między elementami. Nie chodzi tutaj jednak o zahamowanie lub zmniejszenie dynamiki, ale raczej o pewien proces zmierzający do zmian albo też, mówiąc inaczej, proces zmierzający do „przeorganizowania się” danego systemu³⁸.

Ważnym elementem życia rodzinnego jest proces kształtowania się ról. Obejmuje on nie tylko relacje zachodzące między członkami rodziny, ale także ich osobiste doświadczenia oraz tradycje wyniesione z rodzin pochodzenia. Istotną cechą ról rodzinnych jest ich komplementarność. Jeżeli określony członek rodziny podejmuje rolę „człowieka silnego”, ktoś inny musi odegrać rolę słabego³⁹. W

³⁴ M.Z. STEPULAK, *Relacyjność systemu rodzinnego*, s. 112.

³⁵ B. SIDOR, *Psychospołeczne aspekty funkcjonowania młodzieży*, s. 19; por. M.Z. STEPULAK, *Relacyjność systemu rodzinnego*, s. 112.

³⁶ J. STUCHLIŃSKI, *Teoria systemów w ujęciu Ludwika von Bertalanffy'ego*, w: W. GASPARI, D. MILLER. (red.), *Nauka, technika, systemy*, Wrocław 1981, s. 31.

³⁷ M.Z. STEPULAK, *Podejście systemowe we współczesnej psychologii polskiej*, s. 45.

³⁸ K. DE GREENE, *Systems psychology*, s. 8.

³⁹ M. RADOCHOŃSKI, *Rodzina jako system psychospołeczny*, „Problemy Rodziny” 5 (1986), s. 16-18.

trakcie terapii rodzinnej próby pozbawienia konkretnego członka rodziny np. roli osoby „chorej”, „infantylniej”, jako dysfunkcyjnej lub nawet patologicznej, stanowią pośrednie zagrożenie dla tożsamości innych⁴⁰. Warto dodać, iż całe funkcjonowanie relacyjne człowieka odnosi się do odgrywania określonej, konkretnej roli⁴¹.

Inną właściwością systemów jest ich organizacja hierarchiczna. Chodzi tutaj o to, że rodzina składa się z mniejszych jednostek strukturalnych, czyli podsystemów. Podsystemem w rodzinie może być konkretny człowiek, diada lub triada itd. Istnieje przy tym wiele rozmaitych kryteriów, według których tworzone są podsystemy, np. wiek, płeć albo funkcja pełniona w rodzinie⁴². To wszystko, co dokonuje się wewnątrz danego podsystemu, ma wpływ nie tylko na osoby do niego należące, lecz także oddziałuje na innych członków rodziny oraz na interakcje w innych podsystemach⁴³. W ogólnej teorii systemów mówi się o zasadzie strukturalizacji i hierarchicznego porządku. Właśnie te dwie, powyższe właściwości określają proces tworzenia przez indywidualne elementy systemów – podsystemów na następnym, niższym poziomie. Równocześnie wyższy poziom organizacji zachowują względnie wyższy poziom autonomii funkcjonalnej⁴⁴.

Wszelkie relacje zachodzące pomiędzy członkami rodziny są określane jako otwarte. Ich uczestnicy bowiem wchodzą w bogatsze relacje z otoczeniem zewnętrznym. Systemy otwarte wymieniają energię z otoczeniem, ponieważ ich granice są elastyczne. Dzięki temu umożliwiają członkom rodziny uczestniczenie w liczniejszych grupach społecznych⁴⁵. Można zauważyć, iż rodzina jest systemem naturalnym o wielkiej dynamice oddziaływań wewnętrznych, jak również zewnętrznych. Należy jednak dodać, że nie istnieją systemy doskonałe. Jeśli nawet istniałyby takie, to należałoby akceptować systemy takie, jakie one są, nie tracąc jednocześnie z oczu idealnego ich celu, do którego winny zdążać⁴⁶. Tak rozumiany

⁴⁰ *Tamże*.

⁴¹ „Rola” to słowo pochodzące ze starofrancuskiego teatru, gdzie *role* były zwojem papieru, na którym zapisywano kwestie aktora. W psychologii społecznej rola odnosi się generalnie do wzorców zachowań związanych z pewnymi prawami, obowiązkami, powinnościami, których oczekuje się od jednostki, jakich ona się uczy i do jakich jest zachęcana w określonej sytuacji społecznej. W gruncie rzeczy można się posunąć dalej i stwierdzić, iż rola danej osoby jest dokładnie tym, czego oczekują od niej inni i w końcu – po przyswojeniu i zinternalizowaniu roli – ona sama od siebie. Role przejawiają się rozmaicie. Mogą być chwilowe (np. zwycięzca gry), określone w czasie (np. dziecko, rodzic, małżonek) oraz z istoty swej niezmiennie (np. kobieta, mężczyzna). Kolejne hasła ujawniają różne znaczenia tego terminu. „Rola” może też oznaczać pozycję społeczną, stereotyp. A.S. REBER, *Słownik psychologii*, Warszawa 2000, s. 628.

⁴² M. RADOCHOŃSKI, *Rodzina jako system psychospołeczny*, s. 16-18.

⁴³ B. SIDOR, *Psychospołeczne aspekty funkcjonowania młodzieży*, s. 19.

⁴⁴ K. DE GREENE, *Systems psychology*, New York 1970, s. 8.

⁴⁵ M.Z. STEPULAK, *Relacyjność systemu rodzinnego*, s. 113.

⁴⁶ J.H. MILSUM, *Podstawa hierarchiczna dla systemów ogólnych żywych*, w: G. KLIR (red.),

system rodzinny jest najbardziej adekwatnym miejscem osobowego rozwoju człowieka. Uwidacznia się jego relacyjny charakter, który różni się zdecydowanie od naturalnych systemów biologicznych oraz od systemów o charakterze technicznym i technologicznym.

Warto podkreślić, że systemowe rozumienie rodziny to osiągnięcie ostatnich lat XX wieku. Początkowo rodzina postrzegana była jako środowisko wychowawcze i analizowano głównie wpływ rodziców na dzieci, biorąc pod uwagę tylko ten kierunek relacji interpersonalnych⁴⁷. Właśnie to podejście było bliskie ujęciom psychoanalitycznym, w których dopatrywano się doniosłości pierwszych doświadczeń dziecka w rodzinie dla późniejszego życia osoby. To wszystko odnosiło się równocześnie do ówczesnego dorobku pedagogiki. Dopiero później przedmiotem badań stały się wzajemne relacje interpersonalne w rodzinie. Chodzi tutaj nie tylko o relacje między mężem i żoną⁴⁸, lecz także pomiędzy rodzicami a dziećmi⁴⁹. Można stwierdzić, iż obecne podejście do rodziny polega nie tylko na analizie wzajemnych relacji osobowych między poszczególnymi członkami rodziny, ale również na ujmowaniu człowieka jako uczestnika grupy rodzinnej. Rodzina traktowana jest jako struktura, czy raczej system wzajemnych relacji interpersonalnych⁵⁰.

Rodzina – zdaniem Jana Pawła II – jest wspólnotą osób, najmniejszą komórką społeczną i jako taka jest instytucją podstawową w każdym społeczeństwie⁵¹. Powyższa refleksja nad podstawowymi właściwościami systemu rodzinnego pozwala na lepszy wgląd w sytuację rodziny.

4. Socjologiczne uwarunkowania współczesnego systemu rodzinnego

Małżeństwo i rodzina są silnie osadzone w systemie wartości współczesnych Polaków. Stąd też negatywne zmiany dotyczące systemu rodzinnego wynikają z procesu zmiany względnie trwałych hierarchii wartości. Początek tego procesu miał miejsce po roku 1989. Pierwsza połowa lat 90. XX wieku była przełomowa dla obserwowanych do tego momentu trendów demograficznych. Na przełomie lat 80. i 90. ubiegłego wieku powstawało rocznie ok. 250 tys. nowych związków

Ogólna teoria systemów. Tendencje rozwojowe, Warszawa 1981, s. 173-174.

⁴⁷ M. BRAUN-GAŁKOWSKA, *Poznawanie systemu rodzinnego*, Lublin 2007.

⁴⁸ TAŻ, *Miłość aktywna. Psychiczne uwarunkowania powodzenia małżeństwa*, Warszawa 1980.

⁴⁹ Z. BABSKA, G. SHUGAR, *Idea dwu-podmiotowości interakcji dorosły – dziecko w procesie wychowania w pierwszych latach życia*, Lublin 1986; por. J. REMBOWSKI, *Więzi uczuciowe w rodzinie*, Warszawa 1972; J. ROSTOWSKI, *Zarys psychologii małżeństwa*, Warszawa 1987.

⁵⁰ M. BRAUN-GAŁKOWSKA, *Poznawanie systemu rodzinnego*, s. 9.

⁵¹ JAN PAWEŁ II, List do rodzin *Gratissimam Sane* Ojca Świętego Jana Pawła II, Watykan 1994, nr 17.

małżeńskich, w kolejnych latach liczba małżeństw malała aż do 192 tys. w 2002 r., aby wzrosnąć do prawie 258 tys. w 2008 r. i ponownie zacząć maleć. W 2013 r. powstało nieco ponad 180 tys. nowych związków małżeńskich (tj. o ponad 23 tys. mniej niż rok wcześniej). Niekorzystna tendencja dotycząca liczby zawieranych małżeństw ma zdecydowany wpływ na zmniejszenie liczby urodzeń w kolejnych latach⁵².

W okresie transformacji w Polsce zdecydowanie zwiększył się wiek nowożeńców. Obecnie mężczyźni - najczęściej - żenią się „przed trzydziestką” (w wieku - średnio - 29 lat), a mediana wieku dla kobiet wynosi ok. 27 lat. W 1990 r. prawie połowa mężczyzn zawierających małżeństwo nie przekroczyła 25 lat, a w 2013 r. już tylko niespełna 17%. Wśród kobiet udział ten zmniejszył się z 73% do 34%. W konsekwencji nastąpiło przesunięcie grupy wieku najczęstszego zawierania małżeństwa z 20-24 na 25-29 lat; jej udział (mężczyźni i kobiety razem) wynosi obecnie 40% (w 1990 r. było to ok. 20%, a w 2000 r. - 28%). Oznacza to, że proces przesuwania wieku zawierania małżeństw przyspieszył po 2000 r.⁵³. Niezmiennie wśród nowo zawartych związków ok. 82% stanowią „małżeństwa pierwsze”, tj. panien z kawalerami. Równocześnie wraz ze wzrostem wieku zawierania małżeństw zmianie uległa także struktura poziomu wykształcenia nowożeńców. W 2013 r. aż 47% panien młodych legitymowało się wykształceniem wyższym (w 1990 r. – udział ten wynosił tylko 4%, natomiast w 2000 r. - już 15%). Wśród mężczyzn dominowało wykształcenie średnie (40%), a studia wyższe ukończyło ponad 33% nowożeńców (wobec 5% na początku lat 90. oraz 13% w 2000 r.). Przedstawione zmiany stanowią wymowny przykład wspomnianych wcześniej przeobrażeń zachodzących w zachowaniach młodych ludzi, którzy planując przyszłość najpierw inwestują w siebie – w edukację, pracę, a dopiero później w rodzinę. Liczba małżeństw zmniejsza się także w innych krajach Unii Europejskiej. W 2011 r. w UE ponad 2,1 mln par zawarło związek małżeński, tj. o prawie 0,4 mln mniej, niż w 2000 roku⁵⁴.

W ostatnich latach rozpada się w Polsce ponad 200 tys. małżeństw rocznie, w tym około 30% w wyniku rozwodu, a pozostałe prawie 70% w wyniku śmierci współmałżonka. W latach 90. XX wieku oraz na początku bieżącego stulecia proporcje wynosiły: niespełna 20% do ponad 80%. Najczęściej jako przyczynę rozwodu małżonkowie deklarują niezgodność charakterów (ponad 1/3 wszystkich

⁵² GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY. Departament badań demograficznych i rynku pracy, *Małżeństwa oraz dzietność w Polsce*, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosc/5468/23/1/1/malzenstwa_i_dzietnosc_w_polsce.pdf [13.10.2023].

⁵³ *Tamże*.

⁵⁴ *Tamże*.

rozwodów), kolejne przyczyny to zdrada lub trwały związek uczuciowy z inną osobą (1/4 rozwodów) oraz alkoholizm (19%)⁵⁵.

Według spisu przeprowadzonego w 2021 r. przez Główny Urząd Statystyczny, w Polsce jest 10 mln 159 tys. 300 rodzin. W ciągu dekady (od spisu w 2011 r.) liczba ta zmniejszyła się o 813,2 tys. rodzin, czyli o 7,4%. Niezmiennie dominują małżeństwa z dziećmi (4,2 mln), wzrasta liczba małżeństw bezdzietnych (3 mln), a 550 tys. to związki niesformalizowane (z dziećmi lub bez). W okresie międzypisowym spadek liczby rodzin dotyczył głównie miast - w 2021 r. odnotowano spadek o 824,4 tys. (ponad 12%). Natomiast na wsi odnotowano niewielki wzrost liczby rodzin - nieco ponad 11 tys. (0,3%). Zwiększenie się liczby rodzin na wsi w stosunku do liczby rodzin z miast to konsekwencja postępującego kierunku przemieszczeń ludności z miast na wieś, najczęściej do gmin podmiejskich zlokalizowanych wokół dużych miast⁵⁶.

W porównaniu z danymi spisu z 2011 r. znacznie obniżyła się liczba małżeństw (zarówno z dziećmi, jak i bez dzieci) - w 2021 r. było ich ok. 7 mln 312 tys., czyli ponad 72% ogółu rodzin (w 2011 r. było to 8 mln 153 tys. 200, czyli 74,3% ogółu rodzin). Natomiast dynamicznie (o ponad 74%) wzrosła liczba par pozostających w związkach niesformalizowanych - w 2021 r. odnotowano ich 552,8 tys. (w 2011 r. - odpowiednio 316,5 tys.). Jednakże w strukturze rodzin według typów stanowiły one nadal niewielki udział - prawie 5,4%. Wydaje się, iż zmiany w strukturze rodzin „mogą wynikać m.in. z malejącej liczby zawieranych małżeństw na korzyść pozostawania w związkach niesformalizowanych oraz rosnącej dość dynamicznie w okresie międzypisowym liczby rozwodów”⁵⁷.

W omawianym okresie zmniejszyła się wyraźnie liczba samotnych rodziców z dziećmi (o ponad 208 tys.) i w 2021 r. wynosiła 2 mln 294,4 tys. Między rokiem 2011 a 2021 największe zmiany dotyczyły grupy małżeństw z dziećmi. Pomimo znacznego spadku ich liczby, niezmiennie ta grupa pozostawała najczęstszym typem rodziny. W 2021 r. takich rodzin było 4 mln 242,1 tys. i stanowiły one 41,8% ogółu rodzin. W porównaniu z rokiem 2011 liczba rodzin tego typu zmniejszyła się o 1 mln 214,7 tys. (22,3%). Spadek dotyczył w większości rodzin zamieszkałych w miastach (o prawie 30%), natomiast na wsi spadek liczby małżeństw z dziećmi był nieco niższy (o 13%)⁵⁸.

⁵⁵ *Tamże.*

⁵⁶ *W Polsce jest coraz mniej rodzin. W ciągu 10 lat ich liczba zmniejszyła się o 800 tys.*, <https://stacja7.pl/z-kraju/w-polsce-jest-coraz-mniej-rodzin-w-ciagu-10-lat-ich-liczba-zmniejszyyla-sie-o-800-tys/> [14.10.2023].

⁵⁷ *Tamże.*

⁵⁸ *Tamże.*

W latach 2011-2021 zwiększyła się liczba rodzin bez dzieci o 373,5 tys. (13,9%). W 2021 r. odnotowano 3 mln 69,9 tys. małżeństw bez dzieci. Należy także zaznaczyć, iż wzrost tego typu rodzin nastąpił przede wszystkim na wsi - o 23%, a w miastach o 9,2%⁵⁹.

Główny Urząd Statystyczny podaje, że około 552,8 tys. rodzin w Polsce to związki niesformalizowane. Zdecydowana ich większość (395,7 tys., czyli 71,6%) mieszkała w miastach, gdzie od ostatniego spisu ich liczba wzrosła o ponad 57%. Natomiast na wsi obserwowany jest bardziej dynamiczny wzrost takich związków - prawie 2,5-krotny w odniesieniu do 2011 r. Ponad połowę tych par (288,9 tys.) stanowiły rodziny z dziećmi, przy czym wyższy udział tego typu związków w ogólnej ich liczbie odnotowano na wsi (63,5%), w miastach stanowiły one blisko połowę par pozostających w związkach niesformalizowanych. Prawie co czwarta rodzina była tworzona przez samotnego rodzica z dziećmi⁶⁰.

Kolejnym typem rodzin, których liczba zmniejszyła się od poprzedniego spisu, są rodziny niepełne. W 2021 r. podobnie jak w 2011 r. prawie co czwarta rodzina była tworzona przez samotnego rodzica z dziećmi. W 2021 r. rodziców samodzielnie wychowujących dzieci było 2 mln 294,4 tys. Około 2/3 tych rodzin mieszka w mieście. Udział matek z dziećmi w ogólnej strukturze rodzin wyniósł 18,8%, a ojców - 3,8%. Zwraca zatem uwagę wzrost liczby ojców samodzielnie wychowujących dzieci. W 2021 r. ich liczba wyniosła 385,7 tys. (wzrost o 17,4% w odniesieniu do 2011 r.); jakkolwiek w dalszym ciągu jest to najmniej liczny typ rodziny w Polsce. Zmniejszyła się natomiast liczba matek z dziećmi: w 2011 r. było ich 2 mln 147,3 tys., a dekadę później o 12,2% mniej, czyli 1 mln 908,7 tysięcy⁶¹.

Największy udział rodzin z dziećmi (par małżeńskich i związków niesformalizowanych) odnotowano w województwach: podkarpackim (50,0%), małopolskim (48,7%) i wielkopolskim (47,1%) przy ogólnym wskaźniku dla kraju 44,6%. Dziesięć lat wcześniej wskaźnik dla kraju był nieco wyższy i wynosił 51,3%, natomiast nie zmienił się ranking województw i w 2011 r. te same województwa charakteryzowały się wysokimi udziałami rodzin z dziećmi. Najmniej rodzin z dziećmi zamieszkuje województwa dolnośląskie i zachodniopomorskie - (po 40,3%, w 2011 r. odpowiednio 47,1% i 48,5%) oraz lubuskie i łódzkie - po 42,3%, (w 2011 r. odpowiednio 50,0% i 48,2%)⁶².

⁵⁹ *Tamże.*

⁶⁰ *Tamże.*

⁶¹ *Tamże.*

⁶² *Tamże.*

Z kolei najwyższy udział rodzin niepełnych występuje w województwach: warmińsko-mazurskim (24,4%), lubuskim (24,0%) oraz łódzkim i mazowieckim - po 23,9% - przy wskaźniku dla Polski wynoszącym 22,6%. Najniższy natomiast udział rodziców samotnie wychowujących dzieci odnotowano w 2021 r. w województwach: wielkopolskim (20,3%), śląskim (20,8%), pomorskim i opolskim - po 21,8%. Największym udziałem rodzin typu małżeństwa/związki niesformalizowane bez dzieci - powyżej średniej krajowej 32,8% (w 2011 r. 25,9%) charakteryzowały się województwa: śląskie - 36,2% (w 2011 r. - 28,3%), dolnośląskie - 36,1% i zachodniopomorskie - 36,1% (w 2011 r. odpowiednio po 27,1%). W 2021 r. najniższy udział rodzin bez dzieci odnotowano w województwach: podkarpackim - 28,0%, mazowieckim - 29,3% i podlaskim 31,1%⁶³.

Główny Urząd Statystyczny przedstawił niedawno niepokojące dane dotyczące polskiej demografii. Ubiegły rok był trzecim najgorszym pod względem liczby zgonów od 1945 r. Zmarło około 448 tys. osób. Urodziło się natomiast zaledwie 305 tys. dzieci. Gorzej było jedynie w dwóch wcześniejszych latach pandemicznych. W listopadzie urodziło się (tzw. liczba urodzeń żywych) 23 tys. dzieci. To najmniej od czasu zakończenia II wojny światowej, czyli od czasów, gdy Główny Urząd Statystyczny prezentuje takie dane⁶⁴.

Równoległe ze spadkiem liczby urodzeń obniża się też współczynnik dzietności w Polsce. W 1980 r. wynosił 2,28, od 1990 r. poniżej 2, a od 2000 r. najwyższą wartość, jaką osiągnął to 1,44. Natomiast wskaźnik zastępowalności pokoleń, czyli wartość pozwalająca utrzymać liczbę ludności kraju na tym samym poziomie, wynosi 2,1-2,15. Alarmujące dane dotyczące perspektyw demograficznych w Polsce widać także na podstawie deklaracji kobiet dotyczących macierzyństwa. Z opublikowanych badań CBOS wynika m.in., że blisko 70% kobiet w Polsce w wieku od 18 do 45 lat nie ma planów prokreacyjnych, zaś 40% kobiet bezdzietnych w wieku od 18 do 45 lat wcale nie zamierza mieć dzieci⁶⁵.

Odnosząc się do powyższych danych socjologicznych można postawić następujące wnioski:

- sytuacja polskich rodzin jest pochodną zmian dokonujących się w zjednoczonej Europie;
- proces negatywnych zmian w polskim systemie rodzinnym rozpoczął się po roku 1989;
- spadła znacznie liczba zawieranych małżeństw;

⁶³ *Tamże.*

⁶⁴ *Tamże.*

⁶⁵ *Tamże.*

- podwyższył się wiek nowożeńców, co niewątpliwie ma związek z wydłużeniem procesu edukacji na poziomie studiów wyższych; zmieniła się struktura poziomu wykształcenia młodych ludzi (zmiany w systemie edukacji - ograniczenie kształcenia zawodowego na rzecz kształcenia na poziomie wyższym);
- w ostatnich latach zwiększyła się liczba rozwodów (poprzez zmiany osobowościowe u małżonków, które dotyczyły m.in. zrozumienia trwałości małżeństwa);
- z tym związana jest również tendencja do wzrostu liczby związków nieformalnych;
- wzrosła liczba rodzin bez dzieci (przyczynami takiego stanu rzeczy jest m.in. realizacja zawodowa, wygodnictwo oraz niewystarczające wsparcie socjalne);
- zwiększyła się liczba rodzin niepełnych (m.in. z powodu migracji zarobkowej);
- znacznie spadła dzietność rodzin.

Przedstawione konkluzje stanowią ważny impuls, aby podjąć wszechstronne działania w aspekcie wspierania i rozumienia roli wychowawczej systemu rodzinnego.

Zakończenie

Celem niniejszego artykułu było zwrócenie uwagi na dużą wartość teoretyczną i praktyczną systemowej koncepcji rodziny. Koncepcja ta zdecydowanie wyróżnia się spośród innych podejść do problematyki małżeństwa i rodziny. W systemowej koncepcji rodziny wyłoniono bardzo klarowne właściwości, takie jak: zasada równowagi sił, zdolność do adaptacji, tożsamość, proces kształtowania się ról oraz spoistość. Zakłócenia, które mogą nastąpić w którymś z podsystemów powodują znaczące zmiany w funkcjonowaniu całego systemu. Można je czasami przewidzieć i zastosować profilaktykę pierwotną.

Współcześnie zauważa się kryzys małżeństwa i rodziny. Wskazują na to badania socjologiczne przytoczone w artykule. W niniejszej sytuacji niezbędne jest podjęcie natychmiastowych działań przez takie podmioty wychowawcze jak: członkowie systemu rodzinnego, szkoła, grupy wsparcia, Kościół oraz specjaliści w dziedzinie gamologii i familiologii.

Streszczenie

Celem teoretycznym niniejszego artykułu jest przedstawienie koncepcji systemu rodzinnego. Celem pragmatycznym jest propozycja nowego podejścia do systemowej koncepcji rodziny dla specjalistów z dyscypliny familiologii oraz

dla rodziców i członków systemu rodzinnego. Koncepcja ta opiera się na prawach rządzących środowiskiem naturalnym. W pierwszej części artykułu zaprezentowane są różne definicje i podejścia do rodziny. Druga część rozważań dotyczy koncepcji systemu rodzinnego i jego specyfiki. Następnie poddane są refleksji wybrane właściwości systemu rodzinnego. Ostatnia część dotyczy socjologicznych uwarunkowań polskiego systemu rodzinnego. Współcześnie bowiem pojawiają się nowe zjawiska i tendencje, które w dotkliwy sposób obniżają kondycję polskich małżeństw i rodzin.

Summary

Modern family in Poland from a systemic perspective

The purpose of this article is to show the concept of the family system. This concept is based on the laws that govern the natural environment. In the first part of the article various definitions and approaches to family are presented. The second part of the considerations concerns the concept of the family system itself and its specificity. Then, selected properties of the family system are reflected. The last part concerns the sociological conditions of the Polish family system. Nowadays, new phenomena and trends are emerging which severely worsen the condition of Polish marriages and families.

Bibliografia:

Babska, Z, Shugar, G. (1986). *Idea dwu-podmiotowości interakcji dorosły - dziecko w procesie wychowania w pierwszych latach życia*. Lublin: TN KUL.

Bertalanffy, L.v. (1967). *Robots, Men and Minds*. New York: George Braziller.

Brashaw, J. (1994). *Zrozumieć rodzinę*. Warszawa: Instytut Psychologii Zdrowia i Trzeźwości.

Braun-Gałkowska, M. (1980). *Miłość aktywna. Psychiczne uwarunkowania powodzenia małżeństwa*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.

Braun-Gałkowska, M. (2007). *Poznawanie systemu rodzinnego*. Lublin: Wydawnictwo KUL.

Brzeziński, M. (2011). Religijno-moralne życie rodziny w obliczu przemian społecznych. W: J. Koperek (red.), *Rodzina europejska (85-98)*. Lublin: Wydawnictwo KUL.

Chodkowski, Z. (2019). Determinanty wzmacniające rodzinę w opiniach studentów Uniwersytetu Rzeszowskiego. W: A. Śniegulska, M. Urbańska, W. Walc (red.), *Lwowsko-Rzeszowskie Zeszyty Naukowe. Rodzina-kultura-wychowanie*.

Uwarunkowania i konteksty (93-106). Lwów-Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego,

Drożdżowicz, L. (1997). *Ogólna teoria systemów*. W: B. de Barbaro (red.), *Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny* (9-18). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Gałkowski, T. (1994). *Więź dziecka autystycznego z rodziną*. W: M. Chodkowska (red.), *Człowiek niepełnosprawny* (62-87). Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Główny Urząd Statystyczny. Departament badań demograficznych i rynku pracy (2016). *Małżeństwa oraz dzietność w Polsce*. Pobrano z: https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5468/23/1/1/malzenstwa_i_dzietnosc_w_polsce.pdf [13.10.2023].

Greene, K.de.(1970). *Systems psychology*. New York: Amazon.com: Books.

Izdebska, J. (2016). Rodzina. W: K. Chałas, A. Maj (red.), *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej* (957-965). Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne POLWEN.

Jan Paweł II. (1981). Posynodalna adhortacja *Familiaris consortio*. Watykan: Wydawnictwo Watykańskie.

Jan Paweł II. (1994). List do rodzin *Gratissimam Sane* Ojca Świętego Jana Pawła II, Watykan: Wydawnictwo Watykańskie.

Jan Paweł II. (1994). *Mężczyzną i kobietą stworzył ich*. Lublin: RW KUL.

Jan Paweł II. (1995). List do rodzin *Gratissimam sane*. Poznań: Pallottinum.

Jan Paweł II. (2003). Encyklika *Evangelium vitae*. Watykan: Wydawnictwo Watykańskie.

Mierzwiński, B. (2006). Małżeństwo. W: R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski (red.), *Leksykon teologii pastoralnej* (448-454). Lublin: TN KUL.

Milsum, J.H. (1981). Podstawa hierarchiczna dla systemów ogólnych żywych. W: G. Klir (red.), *Ogólna teoria systemów. Tendencje rozwojowe* (123-174). Warszawa: Wydawnictwo Naukowo-Techniczne.

Namysłowska, I. (1997). *Terapia i rodzina*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Neurologii i Psychiatrii.

Ozorowski, M.(1999). Sakrament małżeństwa. W: E. Ozorowski (red.), *Słownik małżeństwa i rodziny* (415-416). Warszawa-Łomianki: Wydawnictwo ATK. Fundacja Pomoc Rodzinom.

Radochoński, M. (1986). Rodzina jako system psychospołeczny. *Problemy Rodziny* 5, 16-18.

Reber, A.S. (2000). *Słownik psychologii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.

Rembowski, J. (1972). *Więzi uczuciowe w rodzinie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Ritter, C. (2006). Etos odpowiedzialnego rodzicielstwa. W: E. Dudziak, A. Deluga (red.), *Naturalne planowanie rodziny. Wybrane zagadnienia (25-30)*. Szczecinek: Fundacja „Nasza Przyszłość”.

Rostowski, J. (1987). *Zarys psychologii małżeństwa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Rzepa, W. (2010). Wychowanie chrześcijańskie w rodzinie. W: A. Tomkiewicz, W. Wieczorek (red.), *Rodzina jako Kościół Domowy (381-393)*. Lublin: Wydawnictwo KUL.

Sidor, B. (2005). *Psychospołeczne aspekty funkcjonowania młodzieży mającej rodzeństwo z niepełnosprawnością umysłową*. Lublin 2005: Wydawnictwo KUL.

Stepulak, M.Z. (1995). *Podejście systemowe we współczesnej psychologii polskiej*. Lublin: RW KUL.

Stepulak, M.Z. (2007). Relacyjność systemu rodzinnego. *Roczniki Teologiczne* 54, z. 10, 93-118.

Stepulak, M.Z. (2010). *Relacyjny wymiar rozwoju osobowego w systemie rodzinnym*. Lublin: Wydawnictwo KUL.

Stepulak, M.Z. (2019). Konflikt małżeński u osób ubiegających się o orzeczenie nieważności małżeństwa w trybunale kościelnym w świetle psychologicznej analizy ekspertyz sądowych. W: A. Śniegulska, M. Urbańska, W. Walc (red.), *Lwowsko-Rzeszowskie Zeszyty Naukowe. Rodzina-kultura-wychowanie. Uwarunkowania i konteksty (58-79)*. Lwów-Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Stepulak, M.Z. (2020). Teologiczne i pastoralne uwarunkowania postaw wobec małżeństwa i rodziny w świetle badań studentów. *Warszawskie Studia Teologiczne* XXXIII (2), 70-103.

Sternberg, R.J. (1986). A triangular theory of love. *Psychological Review* 93, 119-135.

Steuden, S. (1991). Zadania psychologa w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa. W: Z. Płużek (red.), *Psychologia pastoralna (202-227)*. Kraków: Instytut Teologiczny Księża Misjonarzy.

Stuchliński, J. (1981). Teoria systemów w ujęciu Ludwika von Bertalanffy`ego, W: W. Gasparski, D. Miller (red.), *Nauka, technika, systemy (11-46)*. Wrocław: Ossolineum.

W Polsce jest coraz mniej rodzin. W ciągu 10 lat ich liczba zmniejszyła się o 800 tys. Pobrano z: <https://stacja7.pl/z-kraju/w-polsce-jest-coraz-mniej-rodzin-w-ciagu-10-lat-ich-liczba-zmniejszyla-sie-o-800-tys/> [14.10.2023].

Wieczorek, W. (2009). Znaczenie życia sakramentalnego w duchowym rozwoju rodziny. W: J. Gorbaniuk, B. Parysiewicz (red.), *Rodzina wobec współczesnych wyzwań społeczno-kulturowych* (153-163). Lublin: Wydawnictwo KUL.

Żurek, A. (2019). Instytucjonalny wymiar życia rodzinnego. W: J. Kaczmarek (red.), *Między socjologią a filozofią i teologią* (83-96). Poznań: Wydawnictwo Nauk Społecznych i Humanistycznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.